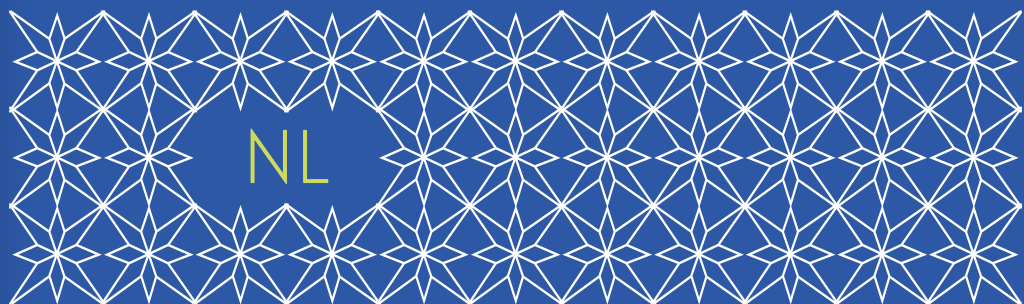

DE GROTE SINT LAURENS KERK

Welkomstboekje voor bezoekers van de Grote Sint Laurenskerk

NL

De Grote Sint-Laurenskerk, 1573
Anthonius Keldermans (ca 1440-1512)
L85 x B56 x H35 m

WELKOM!

Hartelijk welkom in de Grote Sint Laurenskerk. In de kerk vindt u tentoonstellingspanelen met inleidende teksten in het Nederlands en het Engels. Vaak zijn deze panelen ook voorzien van digitale schermen waarop u extra informatie in het Nederlands, het Engels én het Duits kunt vinden. Zo komt u alles te weten over deze kerk en haar bijzondere geschiedenis. Veel plezier!

1.2 ROUTE, MUSEUMWINKEL, BAR, GARDEROBE EN TOILETTEN

Op de bijgaande uitklapbare plattegrond vindt u de posities van deze tentoonstellingspanelen. Ons advies? Begin uw route bij de grote tentoonstellingswand tegenover de bar. Daarna is elke volgorde even interessant. De museumwinkel, bar, garderobe en toiletten zijn ook aangegeven op de plattegrond.

1.3 KINDEREN

Voor kinderen is er een speciale kinderroute met leuke vragen. Deze vragen vindt u op de digitale panelen met een kinderbutton. Kinderen kunnen de antwoorden noteren in een boekje (gratis meenemen bij de entrees) of in de Grote Sint Laurenskerk App. Op de welkomspanelen is vermeld hoe u die kunt downloaden.

Museumwinkel

1.4 GASTVROUWEN, GASTHEREN EN GIDSEN

U wordt welkom geheten door gastvrouwen en gastheren die u graag de weg wijzen en uw vragen kunnen beantwoorden. Op drukke dagen staan er ook gidsen klaar om u een interessante rondleiding te geven.

1.5 GROTE KERK ALKMAAR APP

Op de welkomspanelen is vermeld hoe u de Grote Sint Laurenskerk app kunt downloaden. In deze app vindt u informatie over deze kerk, een speciale kindertour en een beschrijving van de meest bijzondere zerken in de kerk.

1.6 WEBSITE EN VERDIEPENDE INFORMATIE

Op de panelen, de beeldschermen en in de app wordt al veel verteld over de geschiedenis en de kunstschaten van de Grote Sint Laurenskerk. Benieuwd naar meer informatie? Kijk dan op www.grotekerk-alkmaar.nl of blader door de boekjes in de museumwinkel. Voor specifieke informatie over de orgels kunt u terecht op www.alkmaarorgelstad.nl.

GESCHIEDENIS VAN DE KERK

De geschiedenis van de kerk wordt weergegeven op de lange tentoonstellingswand recht tegenover de bar. Deze wand is verdeeld in de vier perioden die het gebruik van deze kerk kenmerken: (2.1) Bouw van de kerk, (2.2) Katholieke tijd, (2.3) Protestantse tijd en (2.4) Plaats van cultuur en ontmoeting.

2.1 BOUW VAN DE KERK

Voordat de huidige kerk werd gebouwd stond hier een ander kerkgebouw, kleiner en van hout. Bij opgravingen zijn ook restanten teruggevonden van een Romaanse kerk. Bij die kerk werd een hoge toren gebouwd, maar deze stortte in 1468, al kort na de oplevering, in. Deze kerk is daarna vervangen door de huidige gotische kerk, die rond 1518 gereed was. Het hele bouwproces wordt weergegeven in een chronologische voorstelling op het digitale scherm. Op dit scherm wordt ook alles verteld over de restauratie van het maquetteschilderij van de kerk. Dit schilderij diende als hulp bij de geldinzameling voor de bouw.

2.2 KATHOLIEKE TIJD

De kerk is gebouwd voor de katholieke eredienst. In die periode was de kerk rijk versierd. Voorbeelden van versierde katholieke kerken van vóór de Reformatie zijn er in Nederland niet. Om toch te laten zien hoe een kerk met altaren, beelden en gekleurd glas-in-lood eruitziet, kunnen

we de negentiende-eeuwse Sint Laurentiuskerk aan het Verdrongen-oord in Alkmaar bekijken. Op dit paneel wordt ook het tragische verhaal verteld van de laatste katholieke pastoor van de kerk, die tijdens de Reformatie samen met zijn kapelaan is opgehangen.

2.3 PROTESTANTSE TIJD

Na de Reformatie werd de kerk geschikt gemaakt voor de meer ingetogen protestantse eredienst. De altaren, beelden en decoraties werden verwijderd. Bij modernisering, zoals in de achttiende eeuw, maakten de gekleurde glas-in loodramen plaats voor helder glas. Het hoogkoor werd gebruikt voor de viering van het avondmaal.

Het avondmaalszilver dat in de vitrine is opgesteld, is in 2017 geschonken door de Protestantse Gemeente in Alkmaar. Op het zilver is gegraveerd 'Ter nagedachtenis aan jonkvrouw Ci Baert 1749, gestorven Den 24 november'. Een ander deel van het zilver komt uit de kerk van Koedijk, die in 1947 werd afgebroken.

2.4 PLAATS VAN CULTUUR EN ONTMOETING

Het laatste deel van de wand is gewijd aan de restauratiewerkzaamheden en de huidige functie van de kerk. Door de eeuwen heen is er steeds onderhoud aan de kerk gepleegd. Tot de Franse tijd (vanaf 1795) was het stadsbestuur daar verantwoordelijk voor. Daarna werd het de verantwoordelijkheid van de kerkelijke gemeenschap zelf. Dat leidde tot een onderhoudsachterstand. De stadsarchitect van Alkmaar, Willem Frederik Du Croix, restaureerde het gebouw aan het eind van de negentiende eeuw, maar daarna ontstond opnieuw een achterstand. Er waren weinig rijkssubsidies, dus restauraties waren beperkt: het koor kon wel worden gestabiliseerd en de vieringtoren werd versterkt (begin 20^e eeuw). Pas in de jaren veertig kon de restauratie worden voltooid. In de laatste decennia zijn meer restauraties uitgevoerd. Tegenwoordig is de kerk een plek waar onder andere tentoonstellingen, culturele evenementen en beurzen worden georganiseerd. Daarmee is het een centrale culturele ontmoetingsplek geworden in Alkmaar.

Avondmaalsilver
Schenking van de Protestantse
Gemeente in Alkmaar

Doopkapel

DOOP- EN UITVAARTKAPEL

3 DOOPKAPEL

Op de wand naast het orgel vindt u informatie over de doop vóór de Reformatie. Achter dit tentoonstellingsscherm is de doopkapel uit de katholieke tijd aanwezig. Deze is helaas niet toegankelijk, maar op het onderste scherm wordt deze doopkapel getoond. Ook geeft een korte film weer hoe de katholieke doop werd uitgevoerd. De doop vindt plaats door gewijd water over het hoofd van het kind te gieten.

4 UITVAARTKAPEL

Aan de noordzijde van het hoofdorgel was de uitvaartkapel, waar de overledene werd opgebaard en waar de voorbereidingen voor de uitvaart plaatsvonden. Tot de helft van de negentiende eeuw werd er in de kerk begraven.

4.1 GRAFZERK VAN DER MEY

Onder een fraaie zerk achter het tentoonstellingsscherm ligt de Alkmaarse held Maerten Pietersz. van der Mey begraven. Hij is een van de bekendste figuren van het Alkmaarse Ontzet in 1573. Buiten, achter de westgevel van de kerk, staat zijn beeld, gemaakt door beeldhouwer Mari Andriessen in 1965. Tijdens het Spaans beleg in 1573 was hij een van de boodschappers die brieven van de Geuzen en het stadsbestuur overbracht naar Sonoy, die namens Willem van Oranje de verdediging tegen de Spanjaarden leidde. In latere jaren werd hij aannemer van publieke werken en innovator in de windmolentechniek. Op het digitale scherm vindt u meer informatie.

4.2 ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In de jaren negentig heeft een grote restauratie in de kerk plaatsgevonden, waarbij ook vloerverwarming is aangebracht. Dat was een passend moment om opgravingen uit te voeren. Daarbij zijn resten gevonden van oudere kerkgebouwen en ook veel grafvondsten aangetroffen. Op het digitale scherm vindt u foto's van de opgravingen zelf en van de vondsten. In de vitrine wordt een aantal vondsten tentoongesteld met een korte beschrijving.

4.3 ZERKEN IN DE KERK

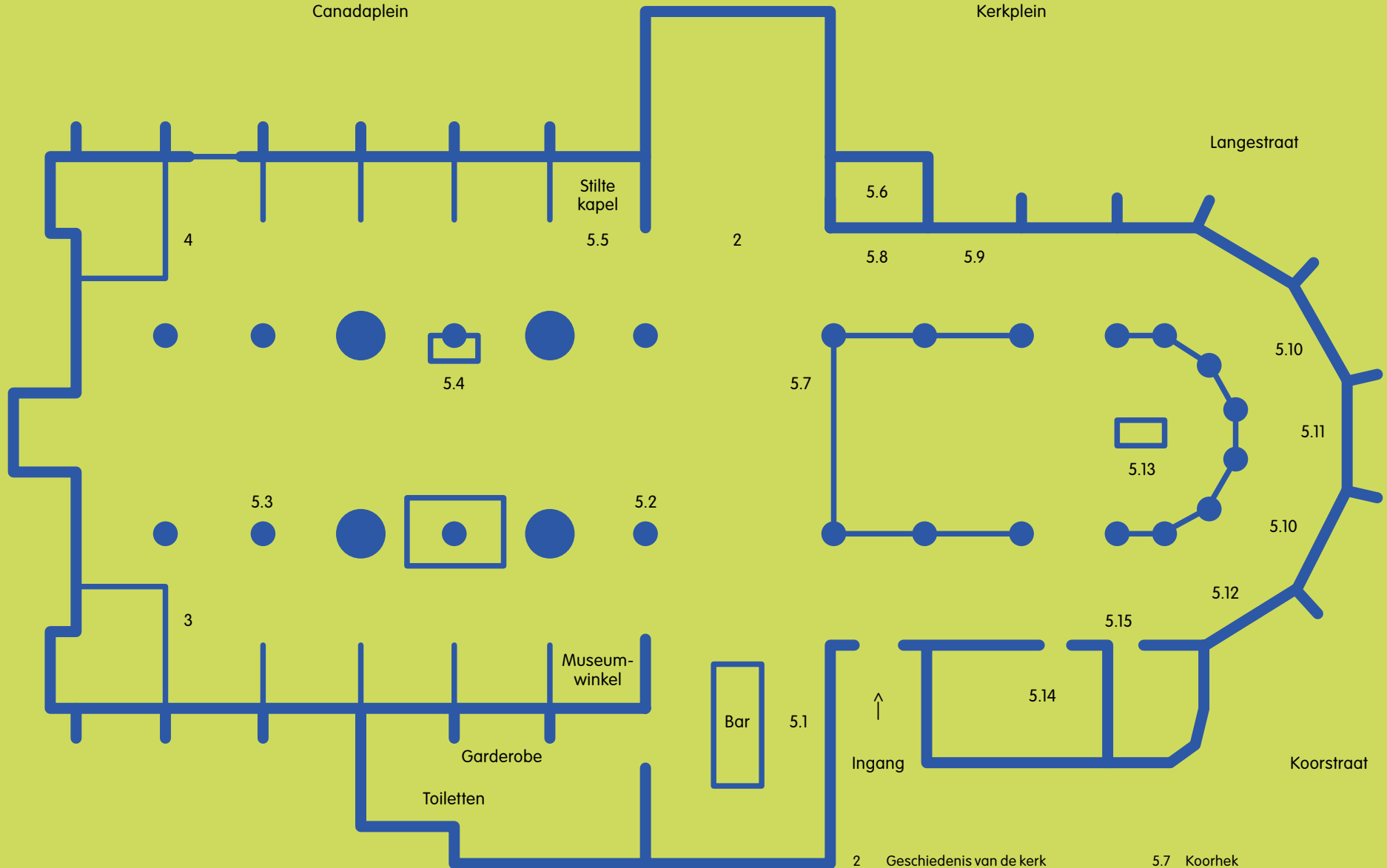
In de kerk liggen circa 1700 grafzerken. Op het digitale scherm vindt u een overzicht van 24 zerken die vanwege hun bijzondere verhaal zijn uitgekozen. Op het overzichtsscherm staan de positie en het nummer van de zerk. Dit alles staat eveneens op de Grote Sint Laurenskerk App, zodat u ook op uw smartphone de interessante verhalen bij deze zerken kunt lezen.

Canadaplein

Kerkplein

Langestraat

De Grote Sint-Laurenskerk, 1573
Anthonius Keldermaans (ca 1440-1512)
L85 x B56 x H35 m

2	Geschiedenis van de kerk	5.7	Koorhek
3	Doopkapel	5.8	Van covelensorgel
4	Uitvaartkapel	5.9	Tombe Floris V en scheepje Michiel de Ruyter
5.1	Verdwenen kunstwerken	5.10	Lijkbaren
5.2	De kerk volgens Saenredam	5.11	Pelgrims en bloedwonder
5.3	Van hagerbeer-schnitgerorgel	5.12	Librije
5.4	Preekstoel, dooptuin en herenbanken	5.13	Laatste oordeel
5.5	Laurentiuskapel	5.14	Consistorie
5.6	Herenkamer	5.15	Maquetteschilderij

BEZIENS- WAARDIGHEDEN

5.1 VERDWENEN KUNSTWERKEN

Twee belangrijke kunstwerken zijn na de Reformatie uit de kerk verdwenen. Het grootste van de twee is het Laurentius-altaarstuk dat Maarten van Heemskerck in 1538-1543 vervaardigde in opdracht van deze kerk. Het werd in 1581, bijna tien jaar na de Reformatie in Alkmaar, via een Alkmaarse kunsthandelaar verkocht aan de koning van Zweden, die het plaatste in een kerk in Stockholm. Later schonk hij het aan de bisschop van de kathedraal van Linköping. Daar staat het nu nog steeds.

Het drieluik dat nu in de kerk bij de bar hangt heeft hetzelfde formaat als dat van Maarten van Heemskerck en diende in 1996 als frame voor een project van de Alkmaarse kunstenaar Kees Bolten waarbij de afbeeldingen digitaal uit Zweden werden gekopieerd. Toen die foto's dreigden te vervagen, werd het frame hergebruikt door Pauline Bakker voor het huidige werk dat zij maakte ter gelegenheid van het 750ste jubileum van Alkmaar.

Een ander belangrijk kunstwerk uit deze kerk, de Zeven Werken van Barmhartigheid, gemaakt door de Meester van Alkmaar in 1504, is in 1918 verkocht aan het Rijksmuseum om het onderhoud van de kerk te kunnen betalen. Op het digitale scherm zijn de zeven onderdelen van dit bijzondere kunstwerk te zien.

De Sint Laurenskerk in Alkmaar
Pieter Jansz Saenredam, 1661

5.2 DE KERK VOLGENS SAENREDAM

Een ander belangrijk schilderij voor deze kerk is de interieurschildering door Pieter Saenredam uit 1661-1665, dat te zien is in het Stedelijk Museum Alkmaar. Het geeft deze kerk weer met witte muren, met het toen nieuwe hoofdorgel en met het protestantse interieur, gericht op de preekstoel. Op het digitale scherm is een afbeelding van dit kunstwerk gebruikt om duidelijk te maken wat de verschillen waren met het katholieke interieur. Dit is een impressie: we kunnen niet met zekerheid zeggen hoe de kerk er in de katholieke periode heeft uitgezien. Op dit paneel wordt ook aandacht besteed aan de ruimtes die de bezoekers niet kunnen zien: de zolder boven het gewelf van het middenschip, de zolder boven de zijbeuken, de kooromgang en alle trappen en gangen daarnaartoe.

5.3 VAN HAGERBEER-SCHNITGERORGEL

Na de Reformatie werd in 1639 opdracht gegeven aan Galtus, Germer en Jacobus van Hagerbeer voor de bouw van een nieuw drieklaviersorgel met 31 registers. De kerk bezat al twee koororgels van voor de Reformatie ter weerszijden van het hoogkoor. Een aantal registers van het orgel aan de zuidzijde werd hergebruikt voor het nieuwe hoofdorgel. Het Van Covelensorgel aan de noordzijde hangt er nog steeds. Jacob van Campen, architect van het Paleis op de Dam, ontwierp het front van het hoofdorgel. De orgelluiken werden beschilderd door de Alkmaarse schilder Caesar van Everdingen. Meer informatie over deze schilder kunt u vinden op het digitale scherm. In 1722 kreeg Frans Caspar Schnitger de opdracht het orgel te verbeteren. Er kwamen achter hetzelfde front 56 registers. Op het scherm ziet u een interview met de huidige stadsorganist, Pieter van Dijk, die de muziek speelde die bij het paneel te horen is.

5.4 PREEKSTOEL, DOOPTUIN EN HERENBANKEN

De preekstoel is in 1665 gemaakt. Op de preekstoel ziet u een vruchtenslinger, waarvan de druiven verwijzen naar een uitspraak van Jezus: 'Ik ben de ware wijnstok'. Daarmee zegt hij dat hij de bron van al het leven is. Ook is er een toren met een lauwerkrans: het wapen van Alkmaar. Die lauwerkrans verwijst naar de uitspraak 'bij Alkmaar begint de victorie'. Met die overwinning wordt het Alkmaars Ontzet in 1573 bedoeld. Op de stenen voet zijn de wapens van de kerkmeesters te zien.

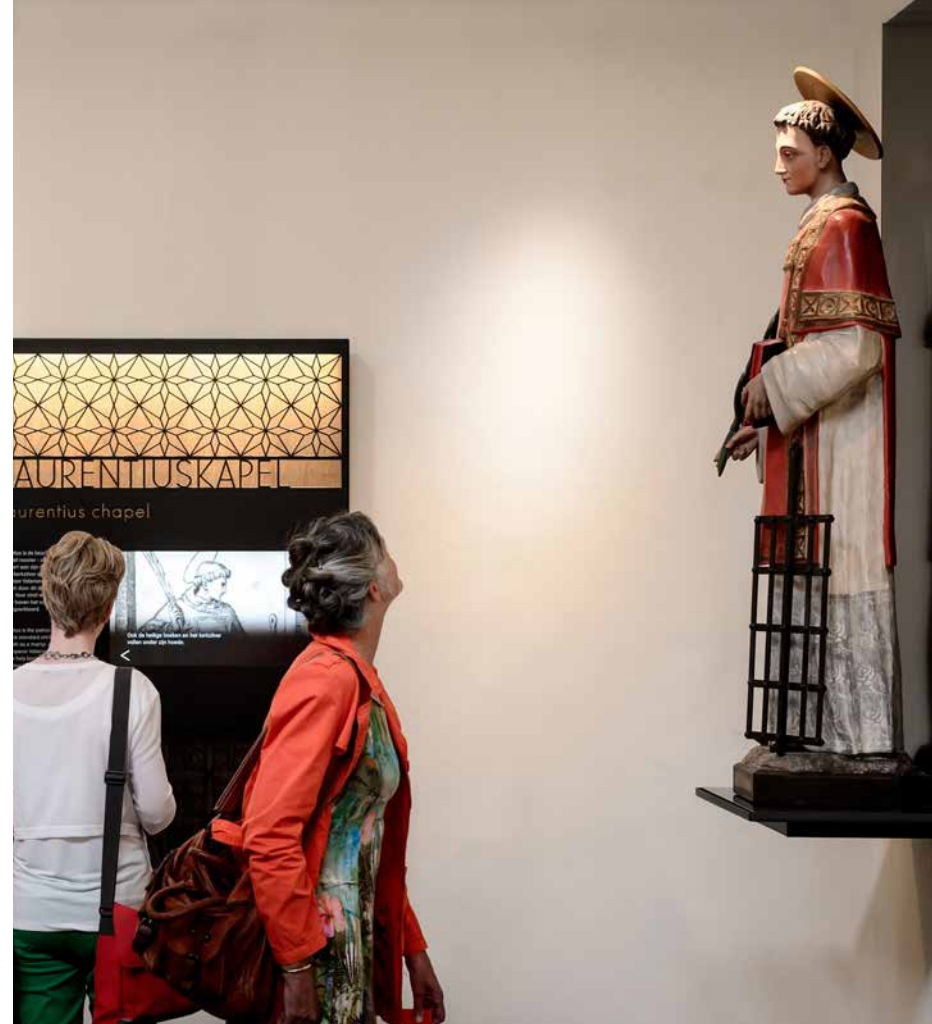
Het doophek uit 1605 is het oudste doophek van Nederland. In de dooptuin, achter dit hek, zijn veel kinderen gedoopt. Het hek is versierd met leeuwjes en pelikanen. Deze vogel zou zich in de borst pikken om haar jongen met bloed te voeden en staat daarmee symbool voor Jezus die zichzelf offert aan het kruis.

Tegenover de preekstoel zijn wat hoger gelegen banken te zien: de beste plekken. Daar zaten de burgemeesters, de schepenen en de kerkmeester. De banken stammen uit de zeventiende eeuw.

Op het paneel wordt ook uitgelegd hoe de protestantse doop in zijn werk gaat, toegelicht met filmpjes van de doopplechtigheden binnen het Koninklijk Huis. Hoewel deze niet in Alkmaar plaatsvonden, geven zij een goed beeld van de doopplechtigheid.

Laurentiuskapel

5.5 LAURENTIUSKAPEL

Deze zijkapel is in 2015 omgevormd tot stiltekapel met een mogelijkheid om kaarsen aan te steken. In de kapel is een negentiende-eeuws beeld geplaatst van de heilige Laurentius, samen met Matthias de patroonheilige van de kerk. Op het digitale scherm wordt het verhaal van Laurentius verteld en op het scherm achter de kaarsen is een deel van een oud gedicht over hem te lezen.

5.6 HERENKAMER

De verdieping van dit bouwdeel dient als balgkamer voor het Van Covelensorgel met pompen die lucht blazen in de orgelpijpen. Deze ruimte heeft meer functies gehad, waaronder die van gevangenis en bestuurskamer. Daarom wordt deze ruimte ook wel de Herenkamer genoemd. Op de rand van het vloerkleed is een zin aangebracht die wijst op de grote verantwoordelijkheid van bestuurders.

5.7 KOORHEK

Ook het koorhek dateert uit het begin van de zestiende eeuw. Het diende toen als scheiding tussen de gelovigen en de priesters op het hoogkoor. Er waren toen twee aparte deuren die toegang gaven tot het hoogkoor. Na de Reformatie werden die deuren samengevoegd tot een dubbele deur en werd het hoogkoor gebruikt voor het avondmaal in de protestantse eredienst.

5.8 VAN COVELENSORGEL

Dit oudst bespeelbare orgel van Nederland werd in 1511 vervaardigd door Jan van Covelens als een éénklaviersorgel met 8 registers. Van Covelens' leerling, Claes Willemsz, breidde het orgel in 1545 uit met een borstwerk met twee à drie registers. De pedaaltrumpet werd waarschijnlijk in 1551 toegevoegd door diens zoon Allart Claesz. In latere perioden zijn er nog veel wijzigingen aangebracht, maar bij de restauratie in 2000 door Flentrop Orgelbouw te Zaandam werd besloten de situatie van 1511 te reconstrueren. Op het digitale paneel wordt de werking van een orgel toegelicht.

5.9 TOMBE FLORIS V EN SCHEEPJE MICHIEL DE RUYTER

Vlakbij dit paneel staat de tombe van de Hollandse graaf Floris V. Floris ligt hier niet begraven. Toen hij in 1296 werd vermoord, haalden Alkmaarders per schip zijn lijk op en werd hij in de kerk opgebaard. Later werd hij begraven in Rijsburg, maar naar de gewoonte van die tijd werden zijn ingewanden hier bijgezet in stenen vazen. Pas in de

vijftiende eeuw werd de grafzerk voorzien van de tekst dat hier de ingewanden zijn bijgezet.

Vlakbij de tombe is een scheepsmodel te zien. Dit miniatuuroorlogsschip is door Caesar van Everdingen beschilderd in 1667. Hij voegde een panorama van Alkmaar toe en plaatste vier vrouwen bij de ramen van de officiersverblijven. Het opschrift 'De Ruyter is mijn naam' en de datering 'anno 1667' verwijzen naar een spraakmakende historische gebeurtenis toen Admiraal de Ruyter de Engelsen versloeg bij Chatham.

5.10 LIJKBAREN

Bij een begrafenis moest de kist van het huis van de overledene naar de kerk worden gedragen. Ook in de kerk waren lijkbaren nodig voor het transport. Deze lijkbaren uit de achttiende eeuw zijn interessante voorbeelden. De ene was van het Sint Lucasgilde en werd gebruikt voor overleden gildeleden en hun familie. De andere lijkbaar werd gebruikt voor de begrafenis van de schatrijke Gerrit Wildeman en bewoners van het naar hem vernoemde hofje.

5.11 PELGRIMS EN BLOEDWONDER

In de buitengevel aan de kant van de Langestraat is een Jacobsschelp zichtbaar. Dit symbool geeft aan dat de kerk in de katholieke periode een halte is geweest voor pelgrims die op weg waren naar Santiago de Compostella. Volgens de legende bevindt zich daar het graf van Sint Jacobus, de broer van Johannes de Evangelist. De Jacobsschelp aan de buitenzijde is het enige nog zichtbare pelgrimsteken in deze kerk.

Ook wordt op dit paneel en scherm aandacht besteed aan het Bloedwonder van Alkmaar, dat plaatsvond in de kerk die eerder op deze plek stond. Toen een priester met een slecht geweten zijn eerste mis opdroeg, beefde zijn hand zo dat hij wijn morste op zijn kazuifel (bovenkleed). Die vlekken werden weggeknipt, maar het stukje stof met de vlekken keerde steeds weer terug. Het werd opgeborgen en men

vergat het. Later kwam een schipper op zee in problemen en bad om hulp. Een engel zei hem hulp te bieden als hij het stukje stof zou terugvinden en zou zorgen voor de verering ervan. Zo kwam een mirakelcultuur op gang met bedevaartgangers.

5.12 LIBRIJE

Boven de ingang van de kerk was vanaf het einde van de zestiende eeuw tot in de negentiende eeuw de bibliotheek – toen nog de librije geheten – van Alkmaar gevestigd. De bouwsporen van de librije, met een eerste vermelding in 1545 en herbouwd of heringericht in 1594, zijn totaal verloren gegaan. De collectie zelf, zoals die in de zeventiende eeuw bestond, is gelukkig vrijwel intact bewaard gebleven. Deze boeken zijn te vinden in het Regionaal Archief Alkmaar, waar ze ook nu nog kunnen worden ingezien. Enkele exemplaren daarvan en een burgemeestersbijbel liggen in de vitrine.

5.13 LAATSTE OORDEEL

De gewelfschildering van het Laatste Oordeel is tussen 1516 en 1519 gemaakt door Jacob Cornelisz van Oostsanen, de vroegste bekende kunstenaar in de Noordelijke Nederlanden. Dit werk staat nog in de middeleeuwse traditie, maar heeft ook kenmerken van de renaissance, vooral in de houding van de figuren.

Een kerkganger wordt door deze gewelfschildering eraan herinnerd wat hem of haar te wachten staat aan het einde der tijden. In het midden zien we een tronende Christus, met aan weerszijden Maria en Johannes de Doper. Daaronder zijn de doden te zien die uit hun graven herrijzen en die ofwel in de hemel (aan Christus' rechterzijde) of in de hel (aan zijn linkerzijde) hun eindbestemming vinden. Onder de Christusfiguur zien we de aartsengel Michaël, die met zijn weegschaal de zielen weegt. Rechts de Hellemond, een vreselijk beest dat de arme zielen verslindt.

Het monumentale Laatste Oordeel-gewelf is in 1885 vanwege de toenmalige slechte conditie verwijderd van zijn oorspronkelijke plek in deze kerk en uiteindelijk ondergebracht bij het Rijksmuseum. In 1925 werd het gewelf geretourneerd naar Alkmaar, waarna het in 1942-1944 door restaurator Gerhard Jansen werd hersteld. Tijdens de restauratie in 2003-2011 door restauratoren Willem Haakma Wagenaar en Edwin van den Brink is het gewelf weer uitgenomen en plank voor plank gerestaureerd. Het bekken van de fontein, de Hellemond en de Heilige Geest zijn naar aangetroffen sporen hersteld. Het gerestaureerde Laatste Oordeel is op 8 oktober 2011 door Koningin Beatrix onthuld.

In 1999 werd het verloren gewaande gewelf van het noordertransept teruggevonden door Haakma Wagenaar en Van den Brink. Het is door hen gerestaureerd en teruggeplaatst.

5.14 CONSISTORIE

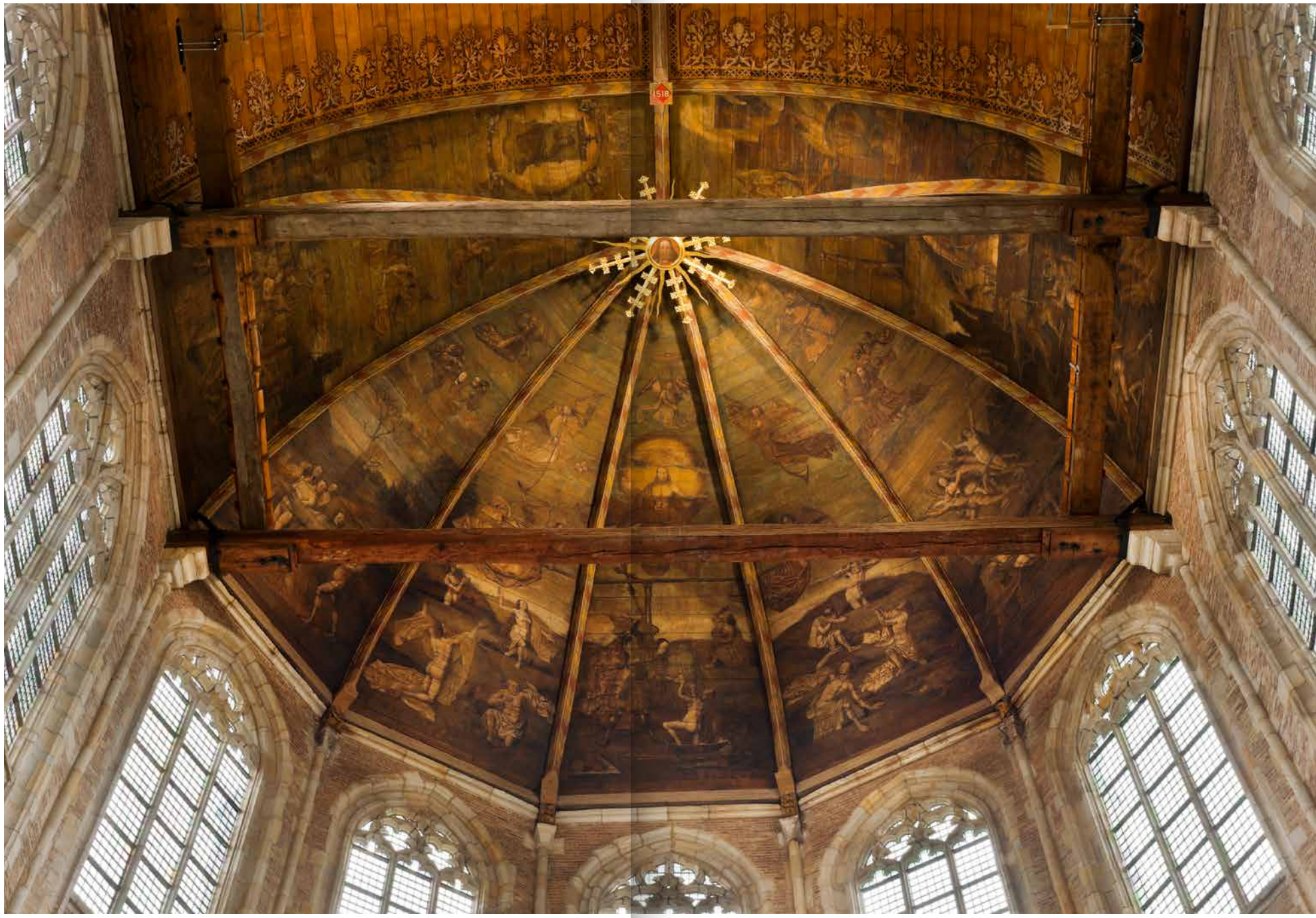
In de protestantse tijd was deze ruimte een vergaderlocatie. Daar herinneren de banken nog aan die vast opgesteld zijn rond de tafel. Vóór de Reformatie was dit de plek waar de priesters zich verkleedden voor de katholieke eredienst. Deze ruimte heette toen sacristie.

5.15 MAQUETTESCHILDERIJ

Waarschijnlijk is dit schilderij van de maquette van de kerk gemaakt om fondsen te werven om de bouw te kunnen voltooien. Oorspronkelijk was het schilderij rechthoekig. Het linkerdeel, met de toren, is er later aan vastgemaakt. Het schilderij is van 2004 tot 2014 gerestaureerd door Martin Bijl.

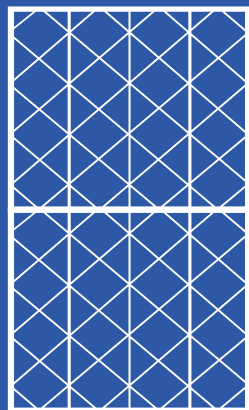

Het Laatste Oordeel, gewelfschildering
Jacob Cornelisz van Oostsanen
ca. 1515 en 1516

DE GROTE SINT LAURENS KERK

TEKST

Gert van Kleef, Grote Kerk Alkmaar

PRODUCTIE

Elianne van Diepen, TAQA Theater De Vest

TENTOONSTELLING

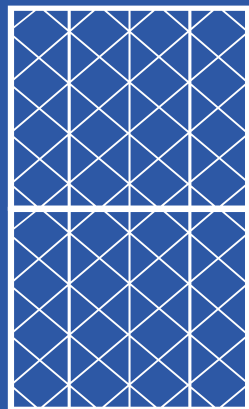
Opera Ontwerpers

GRAFISCH ONTWERP

Bas van Vuurde

FOTOGRAFIE

Mike Bink

TAQATHEATER **VEST**

